
Futbolga oid leksikaning semantik klassifikatsiyasi

Xasanov Zafar Baxtiyorovich

xasanovzafarw088eb@gmail.com

*Ingliz tili 2-fakulteti yoshlar masalalari va
ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan muovini,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

Annotatsiya *Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida futbolga oid leksik birliklarning semantik tuzilishi va tasnifi atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot futbol terminologiyasini o'yinning turli jihatlarini qamrab oluvchi semantik guruhlariga ajratish orqali amalga oshirilgan. Xususan, quyidagi guruhlar alohida e'tibor bilan o'rganilgan: ishtirokchilar (futbolchilar), hakamlar, o'yin harakatlari, maydon elementlari, natijalar, qoidalar, taktika, vaqt tushunchalari, makon, mashqlar, musobaqalar, shuningdek, jamoaviy va individual ko'rsatkichlar. Har bir semantik guruh ingliz va o'zbek tillaridagi muqobil misollar asosida izohlangan, ularning ma'naviy xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilingan. Shu bilan birga, tadqiqotda terminlarning o'zlashuvi, lingvistik moslashuvi, shuningdek milliy til xususiyatlari bilan bog'liq farqlar ham aniqlandi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, futbol leksikasi har ikki tilda semantik jihatdan boy, tizimli va kompleks tuzilishga ega, hamda terminlarning funksional va kontekstual xususiyatlari qiyosiy yondashuv orqali samarali aniqlanishi mumkin. Maqola natijalari sport lingvistikasi, qiyosiy tilshunoslik, terminologiya va tarjimashunoslik sohalaridagi tadqiqotlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega, shuningdek, futbol sohasidagi xalqaro kommunikatsiya, o'quv-uslubiy materiallar yaratish va tarjima jarayonida qo'llanishi mumkin.*

Kalit so'zlar *Futbol leksikasi, semantik klassifikatsiya, ingliz va o'zbek tillari, sport terminologiyasi, qiyosiy semantik tahlil, futbol terminlari*

Семантическая классификация футбольной лексики

Хасанов Зафар Бахтиёрович

xasanovzafarw088eb@gmail.com

*Заместитель декана по делам молодежи и
духовно-просветительской работе 2-
факультета английского языка,
Узбекский государственный университет
мировых языков*

Аннотация *В данной статье проводится детальный анализ семантической структуры и классификации лексических единиц, связанных с футболом, на английском и узбекском языках. Исследование выполнено путем разделения футбольной терминологии на семантические группы, охватывающие различные аспекты игры. В частности, были выделены и изучены следующие группы: участники (футболисты), судьи, игровые действия, элементы поля, результаты, правила, тактика, понятия времени, пространство, упражнения, соревнования, а также командные и индивидуальные показатели. Каждая семантическая группа проиллюстрирована альтернативными примерами на английском и узбекском языках, а их*

смысловые особенности проанализированы в сравнительном аспекте. Кроме того, в исследовании выявлены особенности усвоения терминов, их лингвистическая адаптация, а также различия, связанные с национальными языковыми особенностями. Результаты анализа показывают, что футбольная лексика обеих языков является семантически богатой, системной и комплексной, а функциональные и контекстуальные свойства терминов могут быть эффективно определены с помощью сравнительного подхода. Статья представляет теоретическую и практическую значимость для исследований в области спортивной лингвистики, сопоставительного языкознания, терминологии и переводоведения, а также может быть использована в международной коммуникации в футболе, разработке учебно-методических материалов и процессе перевода.

Ключевые слова Футбольная лексика, семантическая классификация, английский и узбекский языки, спортивная терминология, сопоставительный семантический анализ, футбольные термины

Semantic classification of football vocabulary

Khasanov Zafar Bakhtiyorovich

xasanovzafarw088eb@gmail.com

Deputy Dean for Youth Affairs and Spiritual
and Educational Work
Faculty of English Language 2,
Uzbekistan State World Languages University

Annotation *This article provides a comprehensive analysis of the semantic structure and classification of football-related lexical units in English and Uzbek. The study was conducted by dividing football terminology into semantic groups that cover various aspects of the game. In particular, the following groups were examined separately: participants (players), referees, game actions, field elements, results, rules, tactics, temporal concepts, spatial notions, exercises, competitions, as well as team and individual performance indicators. Each semantic group is illustrated with alternative examples in English and Uzbek, and their semantic characteristics are analyzed from a comparative perspective. Furthermore, the study identifies the assimilation of terms, their linguistic adaptation, as well as differences related to the national language features. The results of the analysis indicate that football lexicon in both languages is semantically rich, systematic, and complex, and that the functional and contextual properties of terms can be effectively determined through a comparative approach. The article has theoretical and practical significance for research in sports linguistics, comparative linguistics, terminology, and translation studies, and can also be applied in international football communication, the development of educational and methodological materials, and translation practice.*

Keywords *Football vocabulary, semantic classification, English and Uzbek languages, sports terminology, comparative semantic analysis, and football terms*

Futbol leksikasi semantik tuzilishi jihatidan o'yinning turli tomonlarini, qoidalarini, taktikasini hamda ishtirokchilarini qamrab oladi. Ingliz va o'zbek tillarida futbol leksikasini ma'lum semantik guruhlarga ajratish mumkin. Semantik klassifikatsiya terminlarning ma'noviy xususiyatlari, ularning o'zaro

munosabatlari hamda til tizimidagi o'rniga asoslanadi.

Ingliz va o'zbek tillarida futbolga oid so'zlarning semantik yahlili asosida, futbol leksikasini quyidagi semantik guruhlarga ajratishni maqsadga muvofiq deb topdik (Jadvalga qarang).

Semantik guruh	Ingliz tilida misollar	O'zbek tilida misollar
Ishtirokchilar	<i>player, goalkeeper, striker</i>	<i>o'yinchi, darvozabon, hujumchi</i>
Hakamlar	<i>referee, assistant referee, VAR</i>	<i>hakam, yordamchi hakam, VAR</i>
Harakatlar	<i>pass, dribble, shoot</i>	<i>pas, dribling, zarba</i>
Maydon elementlari	<i>goal, pitch, penalty area</i>	<i>darvoza, maydon, jarima maydoni</i>
Natijalar	<i>win, draw, score, goal</i>	<i>g'alaba, durang, hisob, gol</i>
Qoidalar	<i>foul, offside, yellow card</i>	<i>foul, ofsayd, sariq kartochka</i>
Taktika	<i>formation, attack, defense</i>	<i>formatsiya, hujum, mudofaa</i>
Vaqt tushunchalari	<i>half, extra time, stoppage time</i>	<i>taym, qo'shimcha vaqt, kompensatsiya vaqti</i>
Makon	<i>wing, center, penalty box</i>	<i>qanot, markaz, shtraf maydoni</i>
Mashqlar	<i>training, warm-up, drill</i>	<i>mashq, qizish, trening</i>
Musobaqalar	<i>league, cup, championship</i>	<i>liga, kubok, chempionat</i>
Ko'rsatkichlar	<i>skill, speed, stamina</i>	<i>mahorat, tezlik, chidamlilik</i>

1-jadval. Futbol leksikasining semantik guruhlari

Birinchi guruhni o'yin ishtirokchilari tasvirlovchi leksik birliklar tashkil etadi. Crystal, D. (2003) Ingliz tilida *player* so'zi umumiy tushuncha bo'lib, futbolchini bildiradi, o'zbek tilida *o'yinchi* yoki *futbolchi* shakllari qo'llaniladi. Pozitsiyalar bo'yicha ingliz tilida *goalkeeper, defender, midfielder, forward, striker* terminlari mavjud. O'zbek tilida ular *darvozabon, himoyachi* yoki *mudofaachi, yarim himoyachi, hujumchi* shakllarida ifodalanadi. *Sweeper* termini ingliz tilida erkin himoyachini bildiradi, o'zbekchada *libero* yoki *erkin himoyachi* ishlatiladi. *Winger* so'zi qanot o'yinchisini anglatadi, o'zbek tilida *qanot o'yinchisi* yoki *flang* shakllari yordamida voqelanadi.

Ikkinchi semantik guruhni hakamlar va xizmat ko'rsatuvchi shaxslar terminlari tashkil

etadi. Ingliz tilida *referee* asosiy hakamni bildiradi, o'zbek tilida *hakam* yoki *referi* shakllari qo'llaniladi. *Assistant referee* termini yordamchi hakamni anglatadi, o'zbekchada *yordamchi hakam* yoki eski varianti *chiziq hakami* ishlatiladi. *Fourth official* iborasi to'rtinchi hakamni bildiradi, o'zbek tilida *to'rtinchi (ehtiyot) hakam* shakllari mavjud. VAR (Video Assistant Referee) zamonaviy texnologiya orqali yordam beruvchi hakamni anglatadi va har ikki tilda bir xil shaklda qo'llaniladi. *Linesmen* termini eski inglizcha shakli bo'lib, hozirda *assistant referee* bilan almashtirilgan.

Uchinchi guruhni o'yin harakatlari va texnik elementlar tasvirlovchi terminlar tashkil etadi. Ingliz tilida *pass* to'p uzatmani bildiradi, o'zbek tilida *pas* deb ishlatiladi. *Dribble* termini

to'pni boshqarib olib ketishni anglatadi, o'zbekchada *dribling* yoki *to'p bilan yugurish* ifodalari bilan ifodalanadi. *Shoot* fe'li zarba berishni bildiradi, o'zbek tilida *zarba bermoq* yoki *tepmoq* shakllari qo'llaniladi. *Tackle* termini to'sishni anglatadi, o'zbekchada *to'smoq* ifodasi ishlatiladi. *Header* so'zi bosh bilan tepishni bildiradi, o'zbek tilida *bosh bilan tepish* shakli mavjud.

To'rtinchi semantik guruh tarkibiga o'yin maydonining asosiy qismlari hamda unga tegishli jihozlar kiradi. Ingliz tilidagi *pitch* yoki *field* so'zlari o'yin o'tkaziladigan hududni anglatib, o'zbek tilida ular *maydon* yoki *o'yin maydoni* shaklida ifodalanadi. *Goal* so'zi darvozani bildiradi, o'zbekcha muqobili esa *darvoza* yoki rus tilidan o'zlashgan *vorota* shaklidir. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2018). *Goalpost* termini darvozaning vertikal ustunlariga nisbatan ishlatiladi, o'zbek tilida bu ma'no *darvoza ustuni* birikmasi orqali ifodalanadi. *Crossbar* so'zi esa darvozaning yuqori qismini tashkil etuvchi gorizont elementni anglatadi; unga mos o'zbekcha variantlar *ko'ndalang to'sin* yoki *darvoza to'sing'idir*. Shuningdek, *net* so'zi darvoza orqasiga tortiladigan to'rni bildiradi, o'zbek tilida bu tushuncha *to'r*, *setka* yoki *darvoza to'ri* shaklida qo'llaniladi.

Beshinchi semantik guruh o'yin natijasini va uning turli holatlarini ifodalovchi terminlardan iboratdir. Ingliz tilidagi *score* so'zi o'yinda qayd etilgan natijani bildiradi, o'zbek tilida bu ma'no *natija* yoki *hisob* shakllarida ifodalanadi. Cabré, M.T. (1999). *Win* leksemasi g'alabaga erishish holatini anglatadi, unga mos o'zbekcha birliklar *g'alaba* yoki *yutishdir*. *Draw* termini raqib jamoalar o'rtasida hisob teng bo'lgan holatni bildiradi; o'zbek tilida bu *durang* yoki *tenglik* so'zlari orqali ifodalanadi. *Loss* esa aksincha, mag'lubiyat holatini anglatib, o'zbek tilida *mag'lubiyat* yoki *yutqizish* shakllari bilan qo'llaniladi. Shuningdek, *goal* so'zi nafaqat darvozani, balki urilgan to'p – ya'ni gol tushunchasini ham anglatadi, bu leksema o'zbek tilida to'liq o'zlashtirilgan holda faol ishlatiladi.

Oltinchi semantik guruh futbol o'yinida amal qiladigan qoidalar va ularni buzish holatlarini bildiruvchi terminlardan iborat bo'lib, sport etikasi va intizomini ifodalashda katta ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi *foul* so'zi to'g'ridan-to'g'ri qoidabuzarlikni bildiradi, o'zbek tilida esa shu ma'no *qoidabuzarlik* leksemasi orqali ifodalanadi. Crystal, D. (2010). *Offside* termini esa taqiqlangan holatni, ya'ni o'yinchi o'yin maydonida belgilangan chiziqdan oldinda turgan vaziyatni anglatadi. O'zbek tilida bu tushuncha *ofsayd* yoki *taqiqlangan holat* shakllarida qo'llanadi. *Handball* so'zi to'pga qo'l bilan tegish holatini bildiradi, bu o'zbek tilida *qo'l bilan o'ynash* tarzida ifodalanadi. Shuningdek, intizomiy choralarni ifodalovchi *yellow card* va *red card* iboralari ham keng tarqalgan bo'lib, ular mos ravishda *sariq kartochka* va *qizil kartochka* shaklida qo'llanadi.

Ettinchi semantik guruhda o'yin taktikasi va strategiyasi bilan bog'liq terminlar jamlangan. Ingliz tilidagi *formation* jamoaning maydondagi joylashuvi va o'yin tizilishini bildiradi; o'zbek tilida bu *formatsiya*, *sarflanish* yoki *tizilish* shakllarida ifodalanadi. *Attack* leksemasi hujum harakatlarini, *defense* esa himoya tizimini bildiradi; o'zbek tilida ular mos ravishda *hujum* va *himoya* so'zlari bilan ifodalanadi. Hurford, J.R., Heasley, B., & Smith, M.B. (2007). *Counter-attack* iborasi esa qarshi hujumni anglatuvchi termin bo'lib, o'zbek tilida *qarshi hujum* yoki *kontrataka* shakllarida ishlatiladi. *Pressing* esa raqibga faol bosim o'tkazishni anglatib, o'zbek tilida ham shu tarzda – *pressing* yoki *bosim o'tkazish* so'zlari orqali ifodalanadi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ushbu terminlar o'yinning taktik tafakkuri va jamoaning strategik yondashuvini aks ettiradi.

Sakkizinchi semantik guruh vaqt va davrga oid tushunchalarni qamrab oladi. Ingliz tilida *half* so'zi o'yin bo'limini, ya'ni *yarim taymni* bildiradi, o'zbek tilida esa bu *taym* yoki *bo'lim* shaklida ishlatiladi. *First half* – *birinchi taym*, *second half* – *ikkinchi taym* shakllarida o'zbek tiliga moslashgan. *Extra time* iborasi qo'shimcha vaqtni anglatadi; o'zbek tilida

qo'shimcha vaqt yoki qo'shimcha taym tarzida qo'llanadi. Shuningdek, *penalty shootout* so'zi penaltilar seriyasini bildiradi, bu holatda o'zbekcha muqobillar *penaltilar seriyasi* yoki soddaroq shaklda *penaltilar* tarzida ishlatiladi. Shunday qilib, mazkur terminlar o'yin jarayonining vaqt mezonlarini aniqlab beradi.

To'qqizinchi semantik guruh makon va yo'nalish bilan bog'liq terminlardan tashkil topgan. Ingliz tilidagi *forward* so'zi oldinga harakatni bildiradi; o'zbek tilida *oldinga* yoki *hujum tomon* ifodalari bilan mos tushadi. Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics: An introduction* *Backward* termini orqaga qaytish yoki himoya pozitsiyasiga o'tishni anglatadi, o'zbekcha muqobillari esa *orqaga* yoki *himoya tomondir*. *Wing* leksemasi qanot hududini bildiradi; o'zbek tilida *qanot* yoki *yon tomon* shakllari ishlatiladi. *Center* so'zi markaziy hududni ifodalaydi, o'zbek tilida bu *markaz* yoki *o'rta* shakllarida qo'llanadi. *Penalty area* esa *jarima maydoni* ma'nosini anglatadi va o'zbek futbol terminologiyasida *jarima maydoni* yoki *shtraf maydoni* shaklida mustahkam o'rnashgan.

O'ninchi semantik guruh mashqlar va tayyorgarlik jarayoniga oid terminlardan iborat bo'lib, ular sportchilarni jismoniy va ruhiy jihatdan o'yinga tayyorlash jarayonini ifodalaydi. Ingliz tilidagi *training* so'zi umumiy mashg'ulotlarni bildiradi, o'zbek tilida bu *mashq* yoki *trenirovka* shaklida qo'llanadi. Hojiyev, A. (2002). *Warm-up* so'zi o'yindan oldingi qizish jarayonini ifodalaydi; unga mos o'zbekcha shakllar *qizish* yoki *razminkadir*. *Drill* so'zi maxsus mashq yoki takroriy harakatlarni bildiradi, o'zbek tilida *maxsus mashq* yoki *drill* tarzida ishlatiladi. *Practice* termini esa amaliy tayyorgarlikni anglatib, o'zbek tilida *amaliyot* yoki *mashq qilish* tarzida qo'llanadi. Goddard, C. (2011). Ko'rinib turganidek, mazkur terminlar futbolchi tayyorgarligining tizimli bosqichlarini belgilab beradi.

O'n birinchi semantik guruhda musobaqa turlari va turnirlar bilan bog'liq terminlar jamlangan. Ingliz tilidagi *league* so'zi ligani bildiradi, o'zbek tilida *liga* yoki *chempionat* shakllari ishlatiladi. *Cup* so'zi *kubok musobaqasi* ma'nosida ishlatiladi, o'zbekchada bu *kubok* yoki *kubok musobaqasi* shaklida ifodalanadi. *Tournament* so'zi turnirni bildiradi, o'zbek tilida esa *turnir* yoki *musobaqa* shakllari bilan moslashgan. *Championship* termini chempionat ma'nosida, *World Cup* esa *jahon chempionatini* anglatuvchi ibora sifatida qo'llanadi. Ayni paytda *Oltin kubok* shakli ham o'zbek futbol diskursida faol ishlatilmoqda.

O'n ikkinchi semantik guruh jamoaviy va individual ko'rsatkichlarni ifodalovchi terminlardan tashkil topadi. Cabré, M.T. (1999). *Teamwork* so'zi jamoaviy ishni bildiradi, o'zbek tilida *jamo* *ishi* yoki *jamo* *ruhi* shakllarida ishlatiladi. *Leadership* termini yetakchilikni anglatadi, unga mos o'zbekcha birliklar *rahbarlik* yoki *yetakchilikdir*. *Skill* leksemasi o'yinchining texnik mahoratini bildiradi, o'zbek tilida bu *mahorat* yoki *ko'nikma* shaklida ifodalanadi. *Stamina* so'zi chidamlilikni bildiradi, o'zbekcha muqobillari *chidamlilik* yoki *bardoshlilikdir*. *Speed* esa tezlikni anglatadi, o'zbek tilida *tezlik* yoki *sur'at* shakllari bilan qo'llanadi. Shunday qilib, bu terminlar sportchining jismoniy salohiyati va psixologik tayyorgarligini tavsiflovchi asosiy semantik birliklar sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillarida futbolga oid leksik birliklarning semantik klassifikatsiyasi shuni ko'rsatadiki, semantik guruhlar har ikkala tilda ham o'yinning turli jihatlarini qamrab oladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi futbol leksikasi semantik jihatdan ko'p umumiylikka ega bo'lsa-da, har bir tilning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud bo'lib, bu milliy til tizimlarining o'ziga xosligini aks ettiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. John Benjamins Publishing Company.
2. Crystal, D. (2003). *A dictionary of linguistics and phonetics* (5th ed.). Blackwell Publishing.
3. Crystal, D. (2010). *The Cambridge encyclopedia of language* (3rd ed.). Cambridge University Press.
4. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2018). *An introduction to language* (11th ed.). Cengage Learning.
5. Goddard, C. (2011). *Semantic analysis: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.
6. Hojiyev, A. (2002). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Hurford, J. R., Heasley, B., & Smith, M. B. (2007). *Semantics: A coursebook* (2nd ed.). Cambridge University Press.
8. Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics: An introduction*. Cambridge University Press.